

Андрей НАУМЕНКО
(Киев)

БОЕВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ВОЙСК 8-Й РОССИЙСКОЙ АРМИИ В СРАЖЕНИИ НА р.ГНИЛАЯ ЛИПА

В статье рассматривается боевая деятельность войск 8-й русской армии в сражении на реке Гнилая Липа. Освещаются действия армейских корпусов и других отдельных воинских частей, входивших в её состав, их вклад в общие результаты сражения, приводятся отдельные примеры действий бойцов и командиров.

Ключевые слова: Первая мировая война, Русская армия, Австро-Венгерская армия, Галицкая битва, Гнилая Липа, 8-я армия, генерал Брусилов, армейский корпус, дивизия.

Andriy NAUMENKO
(Kyiv)

COMBAT FORCE ACTIVITY OF 8th RUSSIAN ARMY AT THE BATTLEGROUND ON THE RIVER HNYLA LYPA

The article considers battle activity of the troops of 8th Russian army at the battleground on the river Hnyla Lypa. Actions of army corps and some other military units that were part of it, their contribution to the overall results of battles are reflected in the article. Examples of valor of soldiers and commanders are analysed.

Keywords: World War I, the Russian army, Austro-Hungarian army, Galician battle, Hnyla Lypa, the 8th army, General Brusilov, army corps, division.

УДК 94(477)

Василь БОТУШАНСЬКИЙ
(Чернівці)

ДЖЕРЕЛА ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ДО ВИВЧЕННЯ ПОДІЙ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА БУКОВИНІ

У статті дається огляд джерел Державного архіву Чернівецької області, зокрема фондів австрійської і російської окупаційної адміністрації, що діяли на Буковині у 1914 – 1918 рр., у яких зафіксовано інформацію про події Першої світової війни в краї і які можуть слугувати джерелами для вивчення історії цих подій.

Ключові слова: Буковина, архів, фонд, справа, інформація, армія, війська, війна, окупація, імперія, реквізіція, біженці, інтернування, депортация.

1914-й рік – рік початку Першої світової війни, але не останньої: і через сто років це була найбільша масштабна і кровопролитна війна, яку знато до того людство: вбито 10 млн. чол., поранено близь-

ко 20 млн. Війна охопила величезні простори світу, у першу чергу провідні країни військово-політичних блоків: Троїстої (Німеччина і Австро-Угорщина) та Антанти (Росія, Велика Британія і Франція).

Охопила ця війна і території проживання українського народу – Східну Україну, що перебувала у складі Російської імперії, і Західну у складі імперії Австро-Угорської, зокрема Галичину і Буковину. Трагедія українців у цій війні полягала у тому, що мобілізовані у супротивні армії, вони змушені були вбивати один одного.

Висвітленню питань історії Першої світової війни на українських землях, у т.ч. й на Буковині, присвячено уже чимало праць¹, і ці дослідження продовжуються.

Зрозуміло, що вони були б неможливими без історичних джерел. Заради об'єктивності слід визнати, що археографія Буковини уже має з цієї проблематики значний доробок², але ще чимало джерел слід вивляти і досліджувати.

Архівні джерела до вивчення подій Першої світової війни на Буковині, де три роки і 9 місяців тривав воєнний стан, зберігаються як в Україні, так і поза її межами, зокрема в архівних установах Чернівців, Львова, Києва, Москви, Відня та ін. Приміром, у Державному архіві Чернівецької області (ДАЧО) інформація про ці події відклалася не менше, як у 70 фондах, передусім у фондах тих державних структур, які тут функціонували у час війни. Такими органами були: австрійське Крайове управління (адміністрація), документи якого відкладалися у фонді №3, повітові управління Чернівецьке (ф. 4), Заставнівське (ф. 7), Кіцманське (ф. 8), Сторожинецьке (ф. 1029), а також численні окупаційні російські установи новоствореної Чернівецької губернії, документи якої відкладалися у фонді «Канцелярія чернівецького губернатора» (ф. 283)³.

У короткій публікації неможливо здійснити огляд усіх справ згаданих (а тим більше не згаданих) фондів, у яких відображені події Першої світової війни на Буковині. Тому обмежимося коротким оглядом лише окремих з них: Крайового управління (ф. 3), Заставнівського (ф. 7) і Кіцманського (ф. 8) повітових управлінь, тобто австрійських владних структур 1914 – 1918 рр., та Канцелярії чернівецького губернатора (ф. 283).

Абсолютна більшість цих джерел – це накази, розпорядження (не раз грізні із зазначенням покарань), інформування вищестоячих органів нижчестоячим і, відповідно – звіти, донесення, відповідні записки, рапорти, прохання, пропозиції місцевих органів влади краївській владі. Водночас у цих же фондах зберігаються копії документів, направлених з Крайового управління у Відень з Чернівців, або з тих міст, куди воно евакувалося у зв'язку із зайняттям російськими окупаційними військами Буковини: з Дорни-Ватри і Гурагумори (Пд. Буковина), Колошвара (Угорщина), Праги (Чехія),

Відня (Долішня Австрія), Станіслава (Галичина). Це були звіти, інформації, відповіді на перелік питань типу анкети та ін.

Так, з початку війни і в наступні місяці, коли в краї функціонували органи австрійської влади, з міністерств внутрішніх справ, крайової оборони, міністерства війни, верховного командування та інших інстанцій в Крайове управління надходили вимоги щодо виконання мобілізаційних заходів, відміні відстрочок, проведення медоглядів військовозобов'язаних (приміром, з Чернівців було мобілізовано 8800 чол.), скасування вихідних і святкових днів, щодо посилення охорони різних стратегічних об'єктів, попередження крадіжок, псування державного і приватного майна з погрозами покарання мешканців краю аж до розстрілу, припинення функціонування у Чернівцях російського консульства та ін.⁴

Було порушене традиційне місцеве, зокрема сільське самоврядування, склад сільських громадських рад нерідко поновлювався без виборів, за вказівкою владних структур.⁵

Сумною сторінкою в історії краю воєнного часу було заручництво, до якого вдавалося військове командування австро-угорської армії з метою нібито попередження шпигунства і диверсій з боку місцевого населення.⁶

З метою покарання тих, хто проявляв непокору, чи навіть підозру в нелояльності до австрійської влади, на Буковині було створено військовопольові суди, які засуджували місцевих жителів до ув'язнення у концтаборах або навіть до страти. Приміром, Івана Козловського із с. Лужани за «змову з ворогом» (контактував з російськими солдатами) було засуджено до 15 років каторги.⁷

Широко використовувалося т.зв. інтернування неблагонадійних, «зрадників», російських старообрядців із Білої Криниці, Старого Вовчинця та інших, зокрема у концтабір Талергоф. Так, станом на 29 березня 1917 р. там перебувало 75 інтернованих буковинців. Тому до Крайового управління Буковини, інших владних структур надходило багато прохань від родичів, окремих депутатів про звільнення засуджених. Однак більшість з них вийшли на волю тільки після розпаду Габсбурзької імперії.⁸

Окремі документи засвідчують факти евакуації з Буковини у зв'язку з наступом російської армії матеріальних цінностей, грошей з банків, худоби та ін. Так, з Вашковецького повіту на Захід було відігнано майже 80% великої рогатої худоби, яка могла йти своїм ходом.⁹

Однак не всі могли евакуувати якісь значні цінності, чимало мешканців рятували у першу чергу, як мовиться, свої душі перед наступом російської армії. В результаті з Буковини було три хвилі біженства, передусім євреїв, які знали про погромницьку антисемітську політику Росії, німців, національно свідомої української інтелігенції, яку в разі

захоплення російські окупантійні владі депортували вглиб імперії, а українські культурні осередки (читальні, народні доми) плюндрували. Тільки з Чернівців утекло понад 20 тис. чол. У деяких джерелах 1918 р. є інформація про масове повернення біженців.¹⁰

Але й ті, що не втікали на Захід, не завжди могли проживати у своїх домівках як через їх руйнування, спалення у ході воєнних дій, так і внаслідок насильницьких виселень із зони воєнних дій і розселення у біжніх селах тисяч людей.¹¹

Важким тягарем на населення лягли реквізиції австрійською владою збіжжя, худоби, коней, гужового транспорту для потреб армії. Підпорядковувався потребам армії і залізничний та автомобільний транспорт краю, кольорові метали, овеча вовна та ін. Так, станом на 23 грудня 1915 р. для потреб армії було знято з дзвіниць Буковини і передано військовому відомству 17,1 т церковних дзвонів і майже 3 т інших кольорових металів.¹²

Потерпало населення Буковини і від численних (8 за час війни) воєнних позик, формально добровільних, фактично добровільно-примусових, обсяги яких з року в рік зростали: III позика (1915 р.) – 41,1 млн. крон, IV (перша половина 1916 р.) – 123,4 млн. к.¹³

В окремих селах, як свідчать джерела, населення відмовлялося підписуватися на воєнні позики.¹⁴

Особливо численними є австрійські джерела про грабіжницьку, погромницьку поведінку російських окупантійних військ у періоди захоплення ними території Буковини: контрибуції під загрозою знищенню артилерією населеного пункту, реквізиції і пограбування продовольства, фуражу, худоби, погроми і підпали садиб євреїв, поміщиків, масовий демонтаж устаткування, обладнання підприємств і вивезення його в Росію, примусові для населення окопні і дорожні роботи, у т.ч. з тяглою силою, насильницька депортация людей в Росію, розстріли підозрілих, поголовне гвалтування жінок і дівчат та ін.¹⁵ Хоча є й окремі документи про лояльне ставлення російських солдатів до українських і румунських селян.¹⁶

Ще рідше трапляються документи краївих і повітових владей про жорстоке поводження з населенням угорських військ (гонведів): грабежі, побиття, застосування зброй¹⁷, про безчинства австрійських військових.¹⁸

Із здійсненням в умовах війни реквізицій, а то й прямих пограбувань у населення зерна, худоби, інших продовольчих припасів то однією, то другою воюючими арміями в краї з року в рік загострювалася продовольча проблема. Приміром, у серпні-грудні 1917 р. австро-угорськими військовими властями у Заставнівському повіті було реквізовано 2,5 тис. т зерна і 5,4 тис. т фуражу. Як свідчать документи, продовольства не вистачало, населення, особливо міське, голодувало. Австрійські власті ввели монополію на продаж зерна,

муки, м'яса, яєць шляхом обов'язкового продажу зерна, вирощеного продуцентами, через спеціально створену державну закупівельну службу, встановлення норм денного споживання на одну людину, які зменшувалися з року в рік, заборони самовільного продажу худоби, складання списків мешканців, які потребують продовольчої допомоги. Приміром, у квітні 1918 р. у Заставнівському повіті таких родин було 1152 (3483 особи). З окупацією в лютому 1918 р. австро-угорською армією Хотинського повіту населення Буковини, особливо Чернівців, масово їздило в Новоселицю, щоб купити муки.¹⁹

Щоб забезпечити військо хлібом, крайова влада за наполяганням з Відня організовувала місцевих селян на збирання урожаю у маєтках збіглих поміщиків і орендарів (євреїв), у погодженні з військовим командуванням добивалася дозволу відпущення окремих військовослужбовців з фронту на весняно-польові та збиральні роботи, використання праці російських військовополонених.²⁰

Низка документів засвідчує, яка в Австро-Угорщині в час війни була система допомоги сім'ям військовослужбовців і як вона реалізувалася на Буковині, які при цьому були масові зловживання, примусове відрахування із цих сум коштів на військові позики, протести, петиції жінок проти зловживань у цій сфері.²¹

Взагалі у зв'язку з важким економічним становищем у краї та примусовими діями влади, підприємців, війська у краї місце різні прояви протесту, які ретельно фіксувалися краєвою, чернівецькою міською владою та повітовими властями і відображені у понад 50 документальних повідомленнях лише за квітень-вересень 1918 р.: проти примусової праці за низьку ціну на користь армії, самовільне користування пасовиськом поміщика, несанкціоновані збори громадян з вимогами до властей, страйки з вимогами підвищення платні, доставки у Чернівці продовольства голодуючому населенню, а також товарів широкого вжитку (особливо взуття), заборони вивозу з краю продовольства на Захід, припинення реквізіції зерна, відмова солдатів повернутися з відпусток у військові частини, протести жінок проти мобілізації чоловіків, масове дезертирство та ін.²²

Низка документів містить інформацію про економічний стан Буковини під час війни, руйнування, яких зазнав край, особливо прикордонна смуга сіл, м. Чернівці. Зокрема, у Чернівцях було зруйновано 215 значних об'єктів, шкода становила 5,7 млн. крон, у Чернівецькому повіті повністю або частково було зруйновано 16 сіл. У звітах з повітів у Крайове управління направлялися результати обстежень після тієї чи іншої воєнної операції. Так, в результаті наступу австро-угорських військ і витіснення росіян у 1915 р. австро-угорським військом у Заставнівському повіті знищено 317 будинків, пошкоджено 60, росіянами – відповідно 65 і 60.

Та найтяжчими втратами була загибель людей. У тому ж звіті із Заставнівського повіту за червень 1915 р. зазначається, що в ході боїв австро-угорським військом вбито 60 цивільних осіб, поранено 54, страчено як шпигунів – 8 осіб; російськими – відповідно 34 і 45; депортовано – 284 особи; загинуло від знайдених боеприпасів на полях, в городах – 24 чол., в основному дітей, підлітків. В окремих документах наводяться персональні дані про загибель буковинців на різних фронтах.²³

Очевидно, страх смерті, як також можливість у різний спосіб уникнути військового призову мали своїм наслідком вкрай низьку участь єврейського населення Буковини у військовій службі, а тим більше на фронті. У 1914 р. із 402 осіб єврейської національності, що підлягали призову у Вижницькому повіті, були визнані придатними до військової служби лише 67 (17%). Хоча у їх власності чи у оренді перебувало понад 40% земельних угідь, більшість промислових підприємств краю, вони продавали значну кількість худоби для австро-угорської армії.²⁴

У деяких документах міститься інформація про спроби краєвої влади розпочати відбудову господарства, про організаційні заходи з цього природу, про численні прохання поміщиків, великих орендарів маєтків допомоги, кредитів, компенсацій за матеріальні втрати під час війни.²⁵

Незначна кількість документів засвідчує турботу щодо поранених, їх реабілітацію, працевлаштування. Більше джерел про повернення буковинських військовополонених і пропуск російських військовополонених через Буковину після підписання Брестського мирного договору, про припинення в краї воєнного стану. Водночас у зв'язку з поверненням буковинських військовополонених та інших осіб з більшовицької Росії краєва влада за наказом з Відня слала у повіти розпорядження суворо слідкувати за ними, присікати будь-яку революційну агітацію з їхнього боку.²⁶

У ряді документів за лютий-березень 1918 р. йдеється про підтримку українським населенням Буковини укладення Українською Народною Республікою миру з країнами Четверного союзу, про прагнення селян проведення земельної реформи і наділення їх поміщицькою землею, про прагнення приєднання краю до України.²⁷

Як відомо, останній імператор Австро-Угорщини Карл I 17 жовтня 1918 р. у своєму маніфесті до народів імперії обіцяв їм переустрій імперії на федеративних засадах з широкою автономією для кожної нації. У фонді Крайового управління (ф. 3) зберігся цікавий документ від 24 жовтня, тобто через тиждень після згаданого маніфесту. Це звернення прем'єр-міністра Австрії до краєвого президента Буковини, у якому той роз'яснював, що обіцяна цісарем реформа державного переустрою імперії потребуватиме певного часу і зусиль, а тому поки що державні органи управління Буковини

повинні дотримуватися старих законів. Це свідчення того, що віденська б'юрократія не поспішала здійснювати ту реформу.²⁸

Чимала інформація (510 справ) про події на Буковині у роки Першої світової війни сконцентрована у фонді «Канцелярія чернівецького губернатора» (ф. 283). Після окупації Буковини російськими військами на її території була створена Чернівецька губернія, адміністрація якої діяла у 1914 – 1917 рр. з перервами, коли російські війська відступали з краю внаслідок контранаступів австро-угорських і німецьких військ.

Передусім у справах йдеться про формування губернської і повітових адміністрацій, їхні звіти про стан справ. Цікавий факт: як тільки Буковина була окупована російськими військами, на ім'я губернатора почало надходити безліч заяв з Росії, від жандармів, поліцейських, наглядачів тюрем, градонаочальників, околодочних, судових і фінансових чиновників, відставних офіцерів і унтер-офіцерів, волосних писарів, залиничних службовців, перекладачів іноземних мов, студентів, псаломщиків, рабинів та іншої чиновної братії (крім робітників і селян), щоб їх прийняти на роботу на якусь вигідну посаду «в новоприобретеному крає».²⁹

Перебування російських військ на Буковині позначилося повсюдним грабуванням і підпалами поміщицьких маєтків, особливо єврейських власників, як також заможних селян. У зв'язку з цим окрім поміщики, які не втекли, економи, управлюючі маєтків збіглих хазіїв нерідко зверталися до губернатора, повітових, а також військових властей забезпечити охорону цих маєтків, на що отримували відповідні обіцянки, але це не рятувало згадані об'єкти від подальших розграбувань.³⁰

Російська окупаційна влада утверджувала на Буковині своє становище не тільки міфами про «визволення» «руssского населения от австрийского ярма», про «собирание russких земель», але й суворими карами щодо непокірних. Певна кількість документів фонду засвідчує, що російські власті здійснювали численні арешти, засудження, утримання місцевих жителів у в'язницях як злочинців, як військовослужбовців австро-угорської армії, багатьох депортували вглиб Росії, зокрема в Томську, Астраханську та інші губернії.³¹

Водночас російська влада фіксувала злочини австро-угорської військової влади, військовопольових судів, зокрема про страту селян с. Глибока у січні 1915 р. нібито за шпигунство на користь російської армії.³²

Продовольча політика царизму, відповідно й військового командування, губернських і повітових властей на окупованих територіях, як свідчать документи, базувалася на самоокупності утримання військ за рахунок місцевого населення. Тому постійним явищем у краї, зокрема у селах, були систематичні грабіжницькі реквізіції худоби, зерна, фуражу за вкрай низькими символічними цінами.

нами, а то й просто видачею квитанцій із зазначенням сум, які мали бути виплачені по закінченні війни. Зрозуміло, що вони залишилися для селян пустими папірцями. У багатьох документах йдеться також про пограбування солдатами поміщицьких маєтків, економій, особливо власники яких втекли (а це здебільшого були євреї). Гуральні, де були запаси спиртного, погреби, магазини з вином негайно захоплювали солдати з подальшим розпіттям.³³ Щоб мати запаси продовольства для армії, російські військові власті дозволили направляти навесні 1917 р. по 35 військовослужбовців у кожен повіт на посівну кампанію у поміщицькі господарства, власники яких втекли у західні провінції Габсбурзької монархії.³⁴

Якщо реквізоване, часто пограбоване продовольство у великих землевласників і селян краю споживалося російським військом на місці, то стосовно промисловості Буковини було взято курс на демонтаж обладнання, устаткування й вивезення його в Російську імперію, зокрема з лісопильних, цукрових, спиртових та інших заводів. (До речі, така політика традиційно здійснюється Росією і нині на Сході України).³⁵

Поряд з реквізіціями, насильницьким вилученням продовольства чи не найдошкільнішим для десятків тисяч мешканців краю з боку російських військових властей були постійні наряди на важкі окопні й дорожні роботи для потреб армії, у т.ч. й з тяговою силою, транспортом (возами) за десятки, а то й за сто кілометрів з власними харчами й фуражем. На таких непосильних роботах, як це видно з документів, люди підривали своє здоров'я, коні охляювали до того, що не могли своїм ходом повернутися назад, подихали. Є серед цих документів і прохання про звільнення від цих робіт³⁶, прохання голодуючого населення, у т.ч. учителів про допомогу.³⁷

Деякі документи свідчать, що російські окупаційні власті намагалися надати обездоленим краю продовольчу допомогу. З українських губерній і з Бессарабії доставлялася мука для голодуючих, влаштовувалося для них харчування при т.зв. «народних кухнях». Хоча була й іншого роду «допомога» з боку російських солдатів: пограбувавши поміщицькі маєтки, єврейські господарства, вони частину награбованого передавали сільській бідноті, щоб заручитися її симпатіями, позитивним ставленням.³⁸

Зазначається також у документах про т.зв. воєнні відшкодування. У зв'язку зі значними збитками, завданими економіці краю під час боїв між російською і австро-угорською та німецькою арміями в червні – вересні 1916 р., у Чернівцях 10 листопада 1916 р. було створено комісію з визначення втрат і форми їх відшкодування, склад комісії затвердив командуючий Південно-Західного фронту генерал-ад'ютант О.О.Брусилов. Однак суттєвого відшкодування не було. Не було відшко-

дування і при загибелі дітей від знайдених боєприпасів.³⁹

У зв'язку з досить тривалим (червень 1916 – початок серпня 1917 рр.) перебуванням російських окупаційних військ на Буковині владою робилися спроби розпочати навчання у школах, бо вже 2-й рік не навчалося значне число учнів: у Вашковецькому повіті – 6160, у Серетському – 8028, у Чернівецькому сільському – 4618 і т.д. Але, як можна судити на підставі документів, здебільшого ці спроби мало де вдалося реалізувати через пошкодження чи й зруйнування шкіл, їх пограбування, відсутність вчителів (втекли від окупантів), або їх антиросійську налаштованість, заборону навчання українською мовою, відсутність контролю з боку міністерства освіти Росії.⁴⁰

Отже, при різних поглядах представників воюючих сторін на пріоритетність інформації про події воєнного часу, що фіксувалися у відповідних документах, при різній оцінці ними тих подій і фактів з елементами суб'єктивізму, ця інформація, що відклалася у згаданих фондах австрійських і російських владних структур 1914 – 1918 рр., дає можливість при критичному використанні джерел досить повно і об'єктивно реконструювати історичну картину соціально-економічного, воєнно-політичного і морально-психологічного стану буковинського краю, його мешканців у роки Першої світової війни.

¹ Литвин М. Україна: Доба війн і революцій (1914 – 1920 / М.Литвин – К. 2003; Ресніт О.П., Сердюк О.В. Перша світова війна і Україна / О.П.Ресніт, О.В.Сердюк. – К., 2004; Попик С. Українці в Австро-1914 – 1918: Австро-угорська політика в українському питанні періоду Великої війни / С.Попик. – К., Чернівці, 1999; Велика війна 1914 – 1918 рр. і Україна: У 2 кн. – Кн. 1: Історичні нариси. – К., 2014; Ресніт О.П., Яншинин Б.М. Велика війна 1914 – 1918 рр. у сучасній українській історіографії // Український історичний журнал. – 20214. – №3. – С. 4 – 21; Ботушанський В.М. Буковина і Хотинщина в роки Першої світової війни і боротьби за українську державність // Буковина: історичний нарис. – Чернівці, 1998. – С. 199 – 222; Його ж. Буковина і Хотинщина в зовнішній політиці європейських держав у роки Першої світової війни і боротьби українців краю за українську державність // Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (З давніх часів до середини ХХ ст.) [Кол. моногр.] В.М.Ботушанський, С.М.Гакман, Ю.І.Макар та ін. За заг. ред. В.М.Ботушанського. – Чернівці, 2005. – С. 299 – 488; Його ж. Місто в період австро-угорського правління // Чернівці: Історія і сучасність (Ювілейне видання до 600-річчя першої письменної згадки про місто). [Кол. моногр.] В.М.Ботушанський, С.В.Біленкова, О.В.Добржанський та ін. За заг. ред. В.М.Ботушанського. – Чернівці, 2009. – С. 148 – 154; Його ж. Чернівці у роки Першої світової війни // Перша світова війна та проблеми державотворення у Центральній та Східній Європі (до 90-річчя закінчення Першої світової війни [Текст]: матеріали міжн. наук. конф. (Чернівці, 29 – 30 жовт. 2008 р.). – Чернівці, 2009; Перша світова війна та історичні долі народів Цент-

ральної та Східної Європи: Матеріали міжнарод. наук. конф., присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча 3 листопада 1918 р. Чернівці, 22 – 24 вересня 1998 р. – Чернівці, 200; Заполовський В. Буковина в останній війні Австро-Угорщини: 1914 – 1918. – Чернівці, 2003.

² Документи // Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (З давніх часів до середини ХХ ст.) / [Кол. моногр.] В.М.Ботушанський, С.М.Гакман, Ю.І.Макар та ін. За заг. ред В.М.Ботушанського. – Чернівці, 2005. – С. 429 – 480; Добржанський О.В., Старик В.П. Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914 – 1921 рр.). – Одеса, 2008; Їхня ж. Змагання за українську державність на Буковині (1914 – 1921 рр.). – Документи і матеріали. – Чернівці, 2009; Бажанський І.М. Війна: Щоденник – хроніка буковинського педагога та письменника (Вашківці, 31.8.1914 – 29.11.1917) / Упор. О.Огур; коментар В.Заполовського. – Чернівці, 2006; Буковина в роки Першої світової війни 1914 – 1918 рр. Документи / Упорядкування, передмова, коментарі, переклад з німецької та російської мов В.М.Ботушанського. – Чернівці, 2014.

³ Державний архів Чернівецької області. Ановованій реєстр, описів. Т. 1. – Чернівці, 2008. – С. 417 – 424; Державний архів Чернівецької області. Путівник. Т. 1. Фонди дорадянського періоду. – Київ – Чернівці, 2006. – С. 29 – 32, 44 – 45, 113 – 130.

⁴ Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 119946 – Арк. 5; Спр. 11947. – Арк. 2, 6; Спр. 11958. – Арк. 1, 4; Спр. 12242. – Арк. 1; Спр. 12262. – Арк. 40; Спр. 12644. – Арк. 1, 17; Оп. 4. – Спр. 5507. – Арк. 2; Спр. 5835. – Арк. 2 – 3; Спр. 5956. – Арк. 15; Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 137. – Арк. 5.

⁵ Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 361. – А. 6.

⁶ Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 12267. – Арк. 1; Спр. 12267. – Арк. 8

⁷ Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 11946. – Арк. 1 – 2; Спр. 12242. – Арк. 1; Спр. 12389. – Арк. 61; Оп. 4. – Спр. 5932. – Арк. 120.

⁸ Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 12070. – Арк. 1, 18 – 23; СПР. 12431. – Арк. 8 – 10, 17, 30 – 31, 104, 106, 108 – 109, 145 – 147 – 160; Оп. 4. – СПР. 5754. – Арк. 2; Спр. 5795. – Арк. 1, 4, 15, 17, 45, 51 – 52, 58 – 60, 96, 100 – 101, 111.

⁹ Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 12016. – Арк. 7; Спр. 12025. – Арк. 4; Спр. 12937. – Арк. 10 – 13; Оп. 4. – Спр. 5819. – Арк. 27 – 28.

¹⁰ Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 11981. – Арк. 13 – 14; Оп. 4. – Спр. 5956. – Арк. 14 – 15; Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 291. – Арк. 1 – 33; Спр. 448. – Арк. 1.

¹¹ Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 12707. – А. 13.

¹² Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 12234. – Арк. 9, 11; Спр. 12280. – Арк. 7; Оп. 4. – Спр. 5712. – Арк. 23, 24, 30, 48; Спр. 5713. – Арк. 25, 44, 49; Спр. 5715. – Арк. 1, 20, 83; Ф. 7. Оп. 1. – Спр. 165. – Арк. 6 – 29; Спр. 552. – Арк. 3; Ф. 8. – Оп. 1. – Спр. 476. – Арк. 89.

¹³ Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 12015. – Арк. 17; Спр. 12389. – Арк. 14 – 15, 110 – 111, 165 – 166; Спр. 12697. – Арк. 93 – 94; Спр. 12698. – Арк. 161; Спр. 12953. – Арк. 14, 132, 135, 137 – 138, 181, 213, 246; Оп. 2. – Спр. 29703. – Арк. 1; Оп. 4. Спр. 5532. – Арк. 2, 9; Спр. 5718. – Арк. 18, 22, 40, 47; Спр. 5862. – Арк. 22; Спр. 6010. – Арк. 30; Спр. 6074. – Арк. 1.

¹⁴ Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 12953. – Арк. 14, 186 – 187.

¹⁵ Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 12462. – А. 1 – 6; Спр. 12666. – А. 1; Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 184. – Арк. 20 – 21; Спр. 380. –

Арк. 4 – 14; Ф. 8. – Оп. 1. – Спр. 408. – Арк. 2 – 14; Спр. 353. – Арк. 1 – 21.

¹⁶ Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 12701. – Арк. 7 – 10.

¹⁷ Ф. 3. Оп. 1. – Спр. 12239. – Арк. 2 – 6.

¹⁸ Ф. 3. – Оп. 1. Спр. 12745. – Арк. 4, 60, 81.

¹⁹ Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 12290. – Арк. 2; Спр. 12936. – Арк. 3; Спр. 12701. – Арк. 9 – 10; Спр. 13047. – Арк. 1; Оп. 4. – Спр. 5709. – Арк. 2; Спр. 5453. – Арк. 126 – 129; Спр. 5672. – Арк. 12, 20; Спр. 5827. – Арк. 1 – 2; Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 130. – Арк. 4 – 66; Спр. 150. – Арк. 35, 66, 72 – 75; Спр. 258. – Арк. 5 – 12; Спр. 248. – Арк. 73; Спр. 535. – Арк. 2 – 38; Спр. 372. – Арк. 1 – 3; Спр. 552. – Арк. 3; Ф. 8. – Оп. 1. – Спр. 814. – Арк. 1 – 4.

²⁰ Ф. 3. – Оп. 4. – Спр. 5716. – Арк. 74 – 77; Спр. 5341. – Арк. 23 – 28; Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 239. – Арк. 8, 12, 14 – 16, 18; Ф. 8. – Оп. 1. – Спр. 476. – Арк. 245.

²¹ Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 12344. – Арк. 3; Оп. – Спр. 29703. – Арк. 4, 6 – 7; Оп. 4. – Спр. 5852. – Арк. 1 – 2, 54, 57 – 59; Спр. 6483. – Арк. 2 – 3.

²² Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 12360. – Арк. 18; Спр. 13035. – Арк. 17, 20 – 21; Спр. 13047. – Арк. 2; Спр. 13184. – Арк. 2 – 43; Оп. 4. – Спр. 5926. – Арк. 40 – 44; Спр. 5939. – Арк. 6; Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 450. – Арк. 19, 33.

²³ Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 12745. – А. 54, 83; Спр. 12937. – Арк. 5 – 6, 10 – 13; Оп. 4. – Спр. 5944. – Арк. 2 – 136; Спр. 5956. – Арк. 14, 15, 18; Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 184. – Арк. 20 – 21; Спр. 448. – Арк. 17; Спр. 516. – Арк. 2 – 47.

²⁴ Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 12274. – Арк. 1, 8, 32 – 37; Оп. 4. – Спр. 5946. – Арк. 2 – 5; Ф. 7. Оп. 1. – Спр. 220. – Арк. 36 – 39.

²⁵ Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 11937. – Арк. 3 – 5; Спр. 12016. – Арк. 10 – 11; Спр. 12342. – Арк. 1 – 4; Спр. 12386. – Арк. 4, 5, 31, 33; Спр. 12938. – Арк. 3 – 5; Оп. 4. – Спр. 6008. – Арк. 1 – 2; Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 519. – Арк. 10 – 42; Ф. 8. – Оп. 1. – Спр. 476. – Арк. 60 – 66, 164, 281.

²⁶ Ф. 3. – Оп. 4. – Спр. 483. – Арк. 2; Спр. 5741. – Арк. 17 – 18, 23; Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 448. – Арк. 14, 45; Спр. 450. – Арк. 17; Ф. 8. – Оп. 1. – Спр. 476. – Арк. 125. – Спр. 544. – Арк. 2 – 3; Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 13067. – Арк. 2.

²⁷ Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 13031. – Арк. 1 – 6; Спр. 13051. – Арк. 12; Спр. 13052. – Арк. 1 – 2; Спр. 13066. – Арк. 7, 17; Спр. 13155. – Арк. 1.

²⁸ Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 13093. – Арк. 7.

²⁹ Ф. 283. – Оп. 1. – Спр. 404. – Арк. 233 – 251; Спр. 327. – Арк. 2; Спр. 349. – Арк. 4.

³⁰ Ф. 283. – Оп. 1. – Спр. 57. – Арк. 27 – 58; Спр. 190. – Арк. 20 – 21, 317; Спр. 192. – Арк. 54; Спр. 308. – Арк. 4, 128, 179 – 203.

³¹ Ф. 283. – Оп. 1. – Спр. 54. – Арк. 5 – 68; Спр. 121. – Арк. 25 – 114; Спр. 127. – Арк. 4, 48, 96, 118 – 183, 214 – 215; Спр. 129. – Арк. 3 – 154; Спр. 405. – Арк. 4 – 6, 11.

³² Ф. 283. – Оп. 1. – Спр. 75. – Арк. 4, 6; Спр. 129. – Арк. 6.

³³ Ф. 283. – Оп. 1. – Спр. 38. – Арк. 3 – 351; Спр. 57. – Арк. 30, 53, 58; Спр. 131. – Арк. 1a; Спр. 135. – Арк. 14,

19; Спр. 381. – Арк. 242, 253, 280, 296, 318, 319, 323, 329, 341.

³⁴ Ф. 283. – Оп. 1. – Спр. 133. – Арк. 189.

³⁵ Ф. 283. – Оп. 1. – Спр. 133. – Арк. 97; Спр. 381. – Арк. 292.

³⁶ Ф. 283. – Оп. 1. – Спр. 131. – Арк. 14 – 337; Спр. 132. – Арк. 8 – 301; Спр. 133. – Арк. 1 – 151; Спр. 134. – Арк. 1 – 210; Спр. 137. – Арк 1 – 8.

³⁷ Ф. 283. – Оп. 1. – Спр. 211. – Арк. 122 – 123.

³⁸ Ф. 283. – Оп. 1. – Спр. 57. – Арк. 12 – 13, 27; Спр. 134. – Арк. 181; Спр. 137 – Арк. 82 – 100; Спр. 171. – Арк. 100.

³⁹ Ф. 283. – Оп. 1. – Спр. 192. – Арк. 59; Спр. 123. – Арк. 62-64.

⁴⁰ Ф. 283. – Оп. 1. – Спр. 133. – Арк. 158 – 169; Спр. 171. – Арк. 82 – 84; Спр. 211. – Арк. 1 – 219.

Василий БОТУШАНСКИЙ
(Черновцы)

ИСТОЧНИКИ ГОСУДАРСТВЕННОГО АРХИВА ЧЕРНОВИЦКОЙ ОБЛАСТИ К ИЗУЧЕНИЮ СОБЫТИЙ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ НА БУКОВИНЕ

В статье сделано обозрение источников Государственного архива Черновицкой области, в частности фондов австрийской и русской оккупационной администраций, которые функционировали на Буковине в 1914 – 1918 гг., в которых зафиксирована информация о событиях Первой мировой войны в крае и которые могут служить источниками для изучения истории этих событий.

Ключевые слова: Буковина, архив, фонд, дело, информация, армия, войска, война, оккупация, империя, реквизиция, беженцы, интернирование, депортация.

Vasyl BOTUSHANSKY
(Chernivtsi)

THE SOURCES OF STATE ARCHIVES OF CHERNIVTSI REGION AS COMPONENT OF STUDYING THE EVENTS OF THE WORLD WAR I AT BUKOVYNA

This article gives an overview of the sources of the State Archives of Chernivtsi region, including funds of the Austrian and Russian occupation administrations acting in Bukovina in 1914 – 1918, which recorded information about the events of World War I in the region and that can serve as sources for research of the history of these events.

Keywords: Bucovina, archive, fund, information, military, troops, war, occupation, empire, requisition, refugees, internment, deportation.